

„Uit lang vervlogen tijden”

**Wondverzorging in 1859.
Wondverzorging was in de
oudheid al een punt van
aandacht.**

**Er staat echter weinig op schrift
over de wijze waarop er met
wonden is omgegaan. Jos Noyen,
commissielid oncologie vond bij
zijn tantes een uit elkaar
gefallen boek met als titel
„handboek voor lijdenden”
genezing zonder geneesheer,
prijs f 1,50 uitgave jaar: 1859.**

Ik verbond hem;
God genas hem.

Ambrosius Paré.

Het eerste, hetwelk ons te doen staet in eene wonde, is dezelve te zuiveren, om te zien hoe diep zy is en of er niets in is, hetwelk de zamenvoeging derzelve zou beletten, gelyk: geronnen bloed, verhakkeld vleesch of iets anders, waardoor de verzwering ook onvermydelyk zou worden. Als er niets in eene versche wonde is, hetwelk de zamenvoeging beletten kan, dan moet men, na dezelve gezuiverd te hebben, de boorden seffens zamenvoegen, en om daerin best te gelukken, gebruikt men bandjes van hechtplaester (diachylum) en als de wonde merkelyk is, zoo dat er brand te vreezen is dan legt men over de hechtbandjes kompressen met koud water, of met wit water, en men houdt deze altyd vochtig tot dat het gevaer van merkelyken brand voorby is. Doch als er reeds brand in eene wonde is, dan mag men er geen koud water opleggen, maer lauw water of wel vermalschende en brandblusschende warme lappen. Als er eene pees gekwetst of gewond is, dan wordt daer eene geweldige pyn veroorzaekt, dewelke allerbest geholpen of ten minste gematigd wordt door de oplegging van gepletterd nachtschade-kruid, enkelyk koud, indien daer nog geen brand bestaet; maer met warme pap van lynzaed-meel, indien daer reeds brand bestaet; dit heb il veelmael en altyd zeer wel zien

gelukken. Men doet de hechtbandjes eerst af als de wonde wel te zamen houdt. Doch als de wonde maer klein is, en men by gevolg geene hechtbandjes vandoen heeft, dan zal men maer alleen watte, hetzy droog, hetzy met een weinig cerat of keers-roet besmeerd, of een stukje taf, daerop leggen, en eenen windel daer om draeyen zonder het deel te drukken. Als eene wonde vergezeld is van eene gevaerlyke bloeding, dan moet men seffens eenen chirurgyn haelen. In afwachting van zyne komst zal men de wonde bedekken met pluksels of met gips en eiwit, of met een doekje in water nat gemaekt, waer wit vitriool in gesmolten is, of met stukken styfzel in azyn gedoopt, of met spinne webbe en olie, of met gestooten teskenskruid, of met haezen haer, ook is een kompres in ether gedoopt zeer krachtig; en indien dit nog niet helpt, dan zal men het gewond lidmaet vast binden, te weten: onder de wonde als het bloed uit eene ader komt, maer boven de wonde, dat is tusschen het hart en de wonde, als het uit eene arterië komt, hetwelk men kan kennen aen de volgende teekens, te weten: het bloed, hetwelk uit de arteriën of slagaderen komt, is bleek en springt; maer komt het uit de aderen, dan is het hoogrood en loopt alleenlyk zonder springen. De lyder zal in eene versche lucht stil op bed liggen, zonder het gewond lidmaet te verroeren. Men zal zich wel wachten van hem franschen brandewyn of iets dergelyks te geven: dit zou immers den toeval nog verergeren. Alleenlyk, indien de zieke in verscheidene flauwten valt, en dat hy veel bloed verliest, zal men hem een weinig ouden wyn lepelsgewys kunnen geven. By de zeer groote en diepe wonden voegt zich dikwyls koorts; men schryve alsdan de diëte voor, verzachtende dranken, en in het algemeen alle middelen, die men gebruikt tegen de inflammatie. Om eene versche wonde op 24 uren te zien heelen, menge men

een kleine twee vingergreep groen vitriool (sulphas ferri) met een tassenkopje water om met eene kompres op de wonde te binden; men late dezelve verbonden zonder af te doen, en men bevochtige de kompres van buiten alle 2 uren met een weinig van hetzelfde water; dit neemt den brand op eenige oogenblikken er uit en heelt zeer haestig de wonden.

De merkelyke wonden der gewrichten kunnen droevige gevolgen hebben. In afwachting van den chirurgyn zal men het ziek deel volstrektelyk laten rusten en hetzelfde met kompressen, in koud water gedoopt, bedekken. Men moet ook weten dat de lucht eenen zeer kwaden invloed heeft, allermeeest op diergelyke wonden, alhoewel ook op andere, byzonderlyk als zy etter dragen, dus zal men zorgvuldig de lucht eruit houden: daerom zal men dezelve zelden en met snelheid verbinden.

Als eene wonde in goeden staet is, dan moet men dezelve maer met droog pluksel of watte verbinden; maer op de boorden moet men een streepje linnen doek, met cerat of met keers-roet besmeerd, leggen, opdat men het vel der boorden in het verbinden niet zou schuren. Men moet voor regel houden de wonden zelden te verbinden; nogtans de wonden, die zeer diep zyn en veel etter dragen, moeten somtyds, byzonder in de hitte, wel tweemaal daegs verbonden worden; maer dit is eene uitzondering op den regel. Men mag ook in het verbinden de wonde niet lang bloot laten, want de lucht is daer aen nadeelig, gelyk boven gezegd is.

Indien men gewond wordt door eenen steek van eenen priem, van eene naeld, van eenen doorn, enz., dan moet men het bloed sterk uitduwen, en de pyn verdooven met het gewond deel lang in koud water te houden, om alzo den brand en den aendrang des bloeds tot dat deel voor te komen, en verder verbinden gelyk eene andere wonde.

Als eene wonde diep is, dan moet men ze alleenlyk met zeer fyn pluksel aenvullen; het is van eene groote aengelegenheid dat de wonden zich eerst in den grond heelen, dan allengskens tot hunnen oppervlakte.

Wonde met verlies van substantie of die verzweren moet.

In eene wonde van deze natuer, is de eerste aenwyzing, dewelke men vervullen moet, hare oppervlakte tegen den invloed der lucht te dekken. Men geraekt er gemakkelyk toe met pluksel of watte, hetzy onmiddelyk, dit is, op de bloote wonde zelve, of middelyk, dit is, met eerst op de bloote wonde eenen doek met cerat besmeerd en met gaetjes er in gesneden, en daerover het pluksel van lynwaed of watte te leggen om het vast plakken in het verbinden te beletten. Van den derden tot den vyfden dag, tydstop op welk de ettering plaets heeft, neemt men de eerste verbinding af, dit is te zeggen, dat men eene tweede verbinding doet. De tweede verbinding is altyd zeer gevreesd van den zieken; nogtans als men bovenstaende voorzigtigheid gebruikt, of als men het pluksel of de watte met lauw water of met een slymig afkooksel op de wonde laet weken, dan verbind men ze zonder pyn.

Als eene wonde zeer klein is, dan behoeft men maer een stukje engelsch taf er op te plakken: dit doet de wonde te zamen hechten en keert den schadelyken invloed der lucht en de koude er uit; men laet het taf daer op liggen tot dat het van zelve afvalt; dan is de heling gansch voltrokken.

Men kan engelsch taf zelf maken op de volgende wyze, te weten: laer een vierde lood gesnippelde vischlym 10 of 12 uren in een half thee kopken warm water oplossen, pers het dan door eenen doek en bestryk een suk zyde, bestryk ze dan weder verscheidene ryzen daer mede tot dat er slymigheid genoeg is om wel te plakken; verder is het goed eens of tweemaal een weinig peruviaenschen balsem daer over te stryken, en als dit alles wel droog is, dan rolt men het over

malkanderen en men bewaert het tot gebruik in den nood; als men een stukje daer van wil opleggen, dan behoeft men het maer eenen oogenblik te beademen of op de tong te leggen, zoo wordt het malsch en plakt. By gebrek van taf kan men eene versche lies van een ei op dezelfde wyze gebruiken.

Om eene gelyke toeheeling te krygen bindt men over de wonde of verzwering eene looden plaet in een fyn doekje gedraeid.

Als eene wonde bleek en doof wit wordt, dat de vleesch-scheutjes, die hare oppervlakte maken, week en opstootend zyn, en dat de etter, die daer uitkomt, dunner wordt, dan moet men de natuerlyke warmte, die daer kwynt, opwekken. Men legt dan pluksels of watte er op in afkooksel van okkernoten bladers, of van eikenschors of bladers, of van kina, of van vlier-bloemen, of van finkel-zaed, of in rooden wyn met een vierendeel honig gemengd, nat gemaakt; of men legt zalven er op, die doen etter dragen, als zyn: de moeder zalf, de basilicum zalf, de styrax zalf, die in de apotheek gereed gemaakt worden, of wel geel van een ei, dikken terpentyn en honig van elk even veel onder malkanderen gemengd. Men kan ook om de toeheling te verhaesten zeer voordeelich de vleesch-scheutjes nederdrukken met hen te overstryken met een stukje duivels steen, of met suiker, of met de poeder van uitgebranden aluin er op te strooeyen; maer men mag nooit te kort by de boorden der wonde met zulke afetende dingen komen, opdat zy zich kunnen toeheelen; want indien men daer mede het vel, hetwelk reeds bywast, hindert, dan doet men de wonde langer duren. Indien de vleesch-scheutjes maer een weinig te veel omhoog komen, dan is het genoeg een dun plaetje van lood er vast over te binden. In deze bovenstaende gevallen mag men geene verslappende of vermalschende pappen of stovingen er op leggen. Als de vleesch-scheutjes, die te hoog uitwassen, zeer pyn doen, gelyk het gebeurt in de wonden, die door het inwassen der nagels veroorzaekt zyn, dan mengt men

met één deel uitgebranden aluin twee delen armenischen bolus: assche van tabak er op strooeyen is ook goed; op deze twee laetste wyzen doet men deze overtollige wassing van de vleesch-scheutjes zonder pyn afteren.

Als de boorden eener wonde hard, gespannen, zeer pynlyk en zeer rood worden, dan moet men er vermalschende stovingen of pappen opleggen, en als de brand en de hardigheid over zyn, dan moet men de overgeblevene zwelling met duivels steen of met uitgebranden aluin weg nemen, gelyk boven gezegd is. Als de roos in eene wonde komt, dan zal men niets dan pappen van aftreksel van vlier-bloemen en wittebrood gemaakt, of wel enkele stovingen van dit aftreksel er op leggen.

Bemerkt, dat de ingewanden en byzonderlyk de verteer ingewanden (de maeg en de darmen) eenen zeer sterken invloed op de wonden hebben, en dat derzelve brand zeer dikwyls deze van aerd doet veranderen, zoo dat het van eenen zeer groote aengelegenheid is op te letten of de gewonde geenen inwendigen brand heeft. Het is somstyds genoeg eenen kleinen maeg-brand te doen ophouden om eene wonde schooner te zien worden, en de zamenheeling haaren loop te zien hernemen. Dus die gewond is zal voorzichtig zyn, dat hy geene dingen ete of drinke, welke zyne ingewanden zouden kunnen verhitten, als zyn: veel peper, zout, speceryen, brandewyn, enz. Hy zal zyn regiem of zyne diëte volgens den stand zyner wonde regelen; hoe steviger de inflammatie der wonde is, hoe strenger hy de diëte moet onderhouden; maer als er te min leven of warmte of kleur in de wonde is, en de zieke bleek en mager van aengezigt is, met eenen kleinen en langzemen pols, dan zal hy versterkend voedsel van goede natuer gebruiken, om de levenskracht te verkwikken. Als er klaer water uit de gewonde gewrichten loopt, dan strooit men voordelig poeder van lak en van uitgebrand been, van elk even veel onder malkander gemengd, of wel poeder van houtskolen, er op.

Smarting aen de kinderbillen door de onzindelykheid of door de vochtigheid en scherpeheid van den pis.

Men zal het kind zachtjes met zemel-water, of met afkooksel van kaeskens kruid, of van althee wortels, wasschen; of wel hetzelfde in een bad van diergelyk afkooksel zetten, en, afgedroogd zynde, met ongezoute boter of met room de pynlyke plaetsen bestryken. Maer een van de beste middels om haestig het smarten te heelen, als de groote plaetselyke brand voorby is, is de smarting met poeder van wolfsklauw (*lycopodium*), hetwelk men in de apotheek vindt, te bestrooyen, en een stuk watte daer over leggen om de vochtigheid van de pis er af te keeren, en aldaer de schuring van grove of styve doeken te beletten.

Oude wonden of verzweringsen.

De rust en de vlakke ligging van het aengedane deel zyn de twee eerste aenwyzingen, dewelke men moet vervullen in het trakteren van het meeste deel der verzweringsen, het is bovenal noodzakelyk daer aen te voldoen in die der beenen. Hunne verwaerlooing vertraegt en verhindert gemeenlyk de genezing. Het is in tegendeel genoeg, deze voorzorgen verwoegd met enkele verbindingen te gebruiken, om de genezing van een groot getal te bekomen. De andere aenwyzingen, aen dewelke men moet voldoen, zyn byzonderlyk de volgende: men zal eene zeer groote reinheid rondom de verzwering onderhouden, de pynen van te hevige hitte, die daer in kunnen zyn, verzachten; in tegendeel de verzwering opwekken, indien er te weinig warmte in is, om zich te kunnen heelen; dezelve bevryden van de lucht en van al wat ze te zeer verhit, en derzelve overvloedigen etter afvegen; den inwendigen brand, waarvan de lyder kan aengedaen zyn, wegenemen, hem in eene gezonde lucht en gematigde warmte plaetsen, hem een licht en gezond voedsel geven, en zorgen dat alle ontlastingen des lichaems geregeld blyven. Verder indien een been of een arm, alwaer eene verzwering aen

is, door eene vloeying van humeuren dik wordt, dan zal men dat lid men eenen langen windel vastwindelen, beginnde van aen het onderste deel tot over het geheele lid; want hier uit heeft men veel voordeel getrokken; nothans mag men zulk lid nooit zoo vast binden dat het geheel levensgevoel daerin verdwynt; want daer door zou de gangrene of koud vuer in die verzwering kunnen onstaen.

Als men eene verzwerende wonde vermaekt dan zal men alleen den etter, die te veel is, uitwisschen; maer nooit heel, omdat hy een middel is, hetwelk de natuer zich behoudt, om de genezing te verhaesten en ter zelfder tyd om de lucht er van af te weren. Het gebeurt dikwyls dat de oude wonden, na genezen geweest te zyn, weder openscheuren, hetzy door de dunheid van het vel, hetzy door eenige andere oorzaak. Om dit ongeval voor te komen, deed de vermaerde chirurgyn Guyot de lyders, welke hy van oude wonden genezen had in de hospitalen *L'Hôtel-Dieu* of *La Charité*, die lidmaten met watte bedekken, ondat, door de zachte warmte het vel eene behoorlyke dikte en malschheid over de plaets der oude wonde zoude krygen.

Vraag. Mogen alle oude verzweringsen toegenezen worden, of zyn er enige, van welker toegenezing men zich moet onthouden, en indien er zulke zyn; welke zyn deze?

Antwoord. 1° Men mag nooit zoeken de oude wonden of verzweringsen by personen te genezen, die eenen oude of chronische affectie op de borst of op de maeg hebben; maer men zal alleenlyk opletten door behoorlyke zorgen dat zy niet grooter worden.

2° Men moet ook de zeer oude verzweringsen, uit welke oorzaak zy ook zouden mogen komen, ontzien, indien zy veel etter vanzich geven, en byzonderlyk by oude persoonen; want zy zyn moeylyk en dilwyls gevaerlyk om te genezen.

3° Men kan in alle andere gevallen de verzweringsen genezen, dewelke in deze voorwaerden niet zyn.

In het eerste geval strekt die verzwering tot de gezondheid, omdat zy den brand van de ingewanden, die er van aengedaen zyn, aftrekt, en hare toeheeling is altyd gevolgd door de verergernis van dezen brand. In het tweede geval hebben de brand, de oude overvloedige ettering van de verzwering, waerin zy bestaen, om zoo te spreken, een nieuw werktuig gemaekt, welkers werking door eene lange gewoonte met die van alle andere verbonden is, en vervolgens niet kan opgestopt of gestoord worden zonder hen te verstooren; maer men kan, als men voorzigtigheid gebruikt, de gevaren, die aen de genezing van zulke verzwering vast zyn, vermyden. Men moet ten dien einde de ettering van de verzwering niet dan langzaam opstoppen, eene gedurige revulsie of afleiding maken door eene fistel, zoo naby het ziek deel als mogelyk, geplaetst; door het gebruik van zachte purgeermiddelen; de hoeveelheid van voedsel, die de lyder gewoonlyk verbruikte, verminderen; eindelyk de heeling niet verhaesten eer dat de ettering der fistel wel opgerigt is. Indien men binnen het traktement gewaer wordt, dat de gezondheid van den mensch zich zoo ontstelt, dat er te vreezen is, dan moet men seffens de ettering weder op hare vorige plaets doen terug komen met verhittende zaken er op te leggen, ja in zware gevallen ook spaenschevliegen of mostaerdpap, an van de heeling van de verzwering afzien. Eenige verzweringsen hangen van eene algemeene bederfnis der lichaemsgesteldheid af, zulke zyn by voorbeeld: de scrofuleuze, de scorbutische, de darteleuse en diergelyke verzweringsen. Men kan deze verzweringsen ook niet genezen dan met de inwendige bederfnis, die er de oorzaak van is, door de behoorlyke inwendige middelen te verbeteren; ja, het zou eene groote onvoorzigtigheid zyn zulke verzweringsen, indien zy merkelyk zyn, door uitwendige middelen te sluiten een de lichaemsgesteldheid verbeterd is. De uitwendige middelen verschillen hier niet wezenlyk van

die der andere verzwerigen. Men bevindt zich in deze verzwerigen, als zy niet te brandig zyn, dikwyls zeer goed, met er op te leggen kompressen in gesuikerden wyn gesopt, of met gesuikerd afkooksel van okkernote bladers; of doe op eene wynflesch vol afkooksel van weegbree-bladers een half lood drooge chloruer van kalk, en leg compressen daerin gesopt op zulke verzwerigen; dit doet dezelve zeer haestig toewassen en het neemt seffens allen stank uitde vuile en stinkende verzwerigen; doch men moet den brand in de verzwerig blusschen eer men dit gebruikt. Enkel afkooksel van okkernote bladers met wat suiker heb ik dikwyls met het beste gevolg doen opleggen.

Als er een gebeente, hetwelk ontstoken is, uit eene verzwerig moet komen, zoo wordt door de oplegging van dit middel de afscheiding deszelfs verhaest. Als eene verzweering zeer pynlyk is, dan zal men wat weiniger chloruer van kalk daerby doen, en in de plaets van weegbree-bladers zal men eene handvol nachtschade-kruid of wel bilsen-kruid in water laten koken: want deze kruiden hebben beiden eene pynstillende kracht; in tegendeel de weegbree-bladers dienen meer om de verzwerigen, die te ongevoelig zyn, te verlevendigen en te zuiveren.

Als men in den winter het een of het ander der bovenstaende kruiden niet kan hebben, dan gebruike men maer enkel water met chloruer van kalk.

Als de kompressen droog zyn, dan moet men dezelve weder ververschen, zonder nogtans dezelve los te doen, tenzy alle 24 uren eens. De chloruer van kalk, om sterk genoeg te zyn, moet de wonde eenige minuten doen jeuken en verwarmen; maer indien daeruit eene jeuking en eene pynlyke hitte volgt, die meer dan een kwartier uers duert, dan moet men weiniger chloruer daerby doen.

De professor Lisfranc, na vele jaren in het hospitaal *La Piété*, te Parys, de kalk chloruer gebruikt te hebben, en dit met het beste gevolg in de oude wonden, doet

bemerken, dat de heeling der oude wonden, als zy door de kalk chloruer met water gemengd genezen waren, veel sterker was tegen het openscheuren, gelyk dikwyls gebeurt in de oude geheelde wonden aen de beenen, dan wel indien zy door andere middelen genezen waren, omdat de boorden der wonden of verzwerigen, die door eenige andere middelen geheeld worden, zich van rondom naer het middelpunt zamentrekken, waardoor het vel daarna altyd op die plaets meer spant, dan op eene andere; maer in de genezing door kalk chloruer trekken zich de boorden niet naer het middelpunt, maer daer komt vel op, hetwelk door eene uitzweeing gevormd is, de boorden blyvende in hunne plaets.

Als het vel over eene genezene oude wonde te dun is, zoo dat men vreeze, dat het wederom zal openscheuren, dan stryke men maer gedurende eenige dagen twee of drymael daegs wat slym van slekken er over, waardoor het vel in dikte zal aangroeyen, gelyk ik ondervonden heb.

Voor de verzwerigen die zeer jeuken en klaer water van zich geven, hetwelk gemeenlyk plaets heeft by de persoonen die te voren het krauwsel gehad en daarvan nog eene scherphheid in het bloed behouden hebben, omdat zy zich door kwiksilver zalven, of anders slecht daarvan genezen hebben, heb ik altyd de volgende zalf met het beste gevolg voorgeschreven, te weten: op elke once zoete boter een achtste lood bloem van van zink te zamen gemengd, om eens daegs weinig daarvan met pluksel of watte op de verzwerig te leggen; maer ik deed hen ter zynder tyd ook bloedzuiverende dranken gebruiken, als afkooksel van kliswortel, enz.

Als men eene verzweering verbindt, dan moet men altyd in het midden zoo veel pluksel leggen, dat het hooger ligt dan de boorden kunnen openscheuren en alzo de heeling vertragen.

Als er rooven of korsten op de verzwerigen komen, dan mag men dezelve niet aftrekken eer dat zy geheel los zyn: maer men zal alleenlyk de kanten, die zich

gelost hebben, met eene scheer afsnyden, en men zal de afvalling derzelve verhaesten met vermalschende pappen er op te leggen, en indien men er etter onder voelt vloeyen, dan zal men dezelve doorsnyden om hem te laten uitloopen.

Met olie, waerin ik eenen of meer scordioenen had laten sterven en trekken, heb ik vele menschen zeer haestig zoo van versche als van oude wonden en kneuzingen genezen; onder anderen genas ik op vier dagen, maer eens daegs smerende, eene zeer gekneusde en gewonde hand van eenen man van Offelken, die reeds eene maend zonder eenige beternis onder de behandeling van eenen zeer ervaren chirutgyn geweest was.

Een dokter myner kennis en verscheidene anderen hebben sedert vele jaren in de loopende verzwerigen gedurig goeden uitval gehad van de oplegging van doeken in azyn gedoopt. Dit uitwendig middel heeft nog het voordeel van de zuiverheid te onderhouden en den kwaden geur te beletten, en men ziet onder den invloed van deze verbinding de ettering verminderen en de vleesch-scheutjes een beter uitzien krygen. Men moet elken morgen het verzwerend lid in warm of koud water baden, met azyn zuiveren, en dan den in azyn gedoopten doek daerop leggen. Een dokter myner kennis heeft velen wonder haestig van vesche wonden en oude verzwerigen met het volgend middel genezen: strooi suiker op de slekken en smeer het slym, welk er uit komt, de wonden of verzwerigen.

Uit: Handboek voor lijdenden.
Genezing zonder geneesheer.
J.M.L. van den Bosch (1859)